

УДК 94(477.54):"192-":351.746.1

В. П. Скрипчук

ЧК–ДПУ ХАРКІВЩИНИ У ПРИДУШЕННІ ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ В ПЕРШІ РОКИ НЕПУ (1921 – 1923)

Стаття присвячена цікавій і недостатньо дослідженій в історичній літературі проблемі – участі органів державної безпеки Харківщини у придушенні повстанського руху в перші роки здійснення в Україні нової економічної політики.

У роботі проаналізовано історіографію вказаної проблематики, зроблено висновок про фрагментарне вивчення істориками даної теми. Джерельна база представленої статті, на нашу думку, репрезентативна, достовірна, і цілком достатня для розкриття поставленої в роботі мети. Особливу цінність становлять архівні документи та матеріали, що дозволили висвітлити раніше не відомі аспекти карально-репресивної діяльності органів ЧК–ДПУ Харківщини, спрямованої на боротьбу з повстанським рухом.

У центрі уваги – масштаби і розвиток повстанського руху на Харківщині, а також дослідження місця і ролі органів державної безпеки у придушенні озброєного антибільшовицького опозиційного руху супротиву. Досліджуються форми і методи карально-репресивної діяльності місцевих органів ЧУ–ДПУ, показана участь чекістських формувань, підрозділів і структур у боротьбі з повстанськими загонами та розправі над активними учасниками повстанського руху проти тоталітарного більшовицького режиму.

Ключові слова: *НЕП, органи державної безпеки, ЧК, ДПУ, ХГЧК, повстанський рух, карально-репресивна діяльність, озброєна опозиція, тоталітарний більшовицький режим.*

В умовах декомунізації України суттєво зростає наукова і суспільна зацікавленість проблемами функціонування спецслужб радянської тоталітарної держави на різних етапах її існування. Перспективи таких наукових розвідок, насамперед, обумовлені розсекреченням державних документів радянського періоду. Крім того, актуальність таких історичних розвідок лежить й у системі координат сучасних державотворчих запитів, у площині врахування досвіду минулого для удосконалення вітчизняної системи державного будівництва.

Репресивна діяльність органів ЧК–ДПУ в Україні в добу непу вже отримала значне відображення в історіографії. Але регіональний аспект діяльності органів державної безпеки вивчений ще недостатньо. Серед таких, маловивчених вітчизняною історіографією проблем, на нашу думку, є тема участі місцевих органів ЧК–ДПУ у придушенні повстанського руху на Харківщині у 1920-ті роки.

Мета статті – проаналізувати місце і роль органів державної безпеки у придушенні повстанського руху на Харківщині на початку непу.

Хронологічні межі: 1921–1923 роки – період, упродовж якого на Харківщині діяв повстанський рух, який формував озброєний опір більшовицькій владі.

Джерельну базу дослідження нами класифіковано на такі групи: законодавча та справочинна документація, звіти місцевих органів влади та управління [26], тематичні збірники опублікованих документів щодо діяльності органів держбезпеки [5, 27]. Значний масив неопублікованих документів міститься у фондах державного архіву Харківської області [7–18]. Представлена джерельна база достовірна, її зміст відповідає специфіці досліджуваної теми, а відтак вона достатня для розкриття поставленої у статті мети.

В умовах гострої суспільно-політичної та економічної кризи системи «воєнного комунізму» наприкінці 1920 – на початку 1921 років різко посилюється масове невдоволення різних верств населення, особливо селянства, політикою більшовицького режиму. Розпочинається селянська війна як вияв масового спротиву широких соціальних верств населення політиці комунізації села та становлення тоталітарного режиму в Україні [21, с. 138, 145]. Слід зазначити, що більшовицьке керівництво не бажало надати визначеного статусу повстанському рухові, а відтак для його ідентифікації використовувало зневажливий термін «бандитизм» [21, с. 145]. Цікаво, що В. Ленін у березні 1921 року був змушений констатувати, що «... ми виявляємося втягнутими у нову форму війни, новий вид її, які можна об'єднати словом: бандитизм» [24, с. 9]. Дослідники вже звертали увагу на неправомірність вживання такого поняття (як і терміну «політичний бандитизм»), що є «абсолютно ненауковим і має очевидне ідеологічне походження» [2, с. 90].

У повстанській боротьбі брали участь сотні тисяч людей. Наприкінці 1920 – на початку 1921 років в Україні у повстанських загонах, згідно з офіційною інформацією, перебувало понад 100 тис. осіб, хоча точну статистику навести навряд чи можливо [4, с. 204]. Для придушення повстанського руху в Україну було направлено дві третини регулярних військ Червоної армії, із числа тих її частин, які нещодавно воювали проти армії П. Врангеля. Також діяли ще понад 50 тис. військ внутрішньої охорони (ВОХР) і внутрішньої служби (ВНУС), частини особливого призначення (ЧОП), міліція та інші каральні частини [2, с. 89]. Утім на регулярні частини Червоної армії, що у своїй більшості склалися з селян, влада не могла повністю розраховувати. Так, згідно з інформацією осередка чекістів, надісланою до Харківської губчека (далі – ХГЧК) взимку 1921 року в окремих частинах Червоної армії, що переважно склалися з

українців, були розповсюджені «махновські настрої». В одному з документів ХГЧК (1921 рік) повідомлялося: «В теперішній час полк складається приблизно з 80% українців і 20% великоросів... Настрої махновські. Українці – елемент ненадійний, при першій можливості вони переходять з усім озброєнням на бік [повстанців]» [6, арк. 40 зв.]. Іншими словами, українці-червоноармійці не бажали брати участь у війні проти свого земляка – селянина.

Отже, у багатьох регіонах України, зокрема на Харківщині, розпочалася народна війна проти більшовицького панування. Цікаво відзначити, що тогочасний головнокомандувач збройних сил України та Криму М. Фрунзе боротьбу з повстанським рухом характеризував як «малу війну» [30, с. 34]. За підрахунками вітчизняного дослідника Я. Мотенка, здійсненими на основі даних Харківського губвідділу ДПУ, на початку 1921 року на Харківщині діяло 46 повстанських формувань, частина з яких (21 загін) була прихильниками махновського руху, а 25 – прихильниками УНР. Загальна кількість повстанців, що брала участь в озброєній боротьбі з більшовицьким режимом становила 3449 осіб [25, с. 15]. За даними ХГЧК значним було повстанське формування Колесникова – колишнього командира полку 1-ї кінної армії С. Будьонного. На січень 1921 року воно нараховувало понад 300 піхотинців та 200 кіннотників. На його озброєнні було 7 кулеметів. Цей підрозділ діяв у районі Ізюмського та Куп'янського повітів, згодом улився до лав армії Махна [6, арк. 2, 3]. За відомостями ХГЧК, махновські загони діяли переважно у Валківському, Ізюмському, Богодухівському, Охтирському та Лебединському повітах Харківської губернії. У загоні Савонова нараховувалося 300 кіннотників, 150 піших, було 18 кулеметів, 1 гармата. У загоні іншого ватажка Шаповалова було 500 піших та 100 кіннотників, озброєних 3 кулеметами [6, арк. 2]. У Лебединському повіті наприкінці 1920 – на початку 1921 років воював загін Кучера (300 піших та 26 кіннотників). За інформацією ХГЧК він був петлюрівським (тобто уенерівського напрямку) [6, арк. 3 зв.]. За інформацією ХГЧК у районі Вовчанська діяв загін Тищенка (колишнього «борбіста»), у якому нараховувалося до 40 осіб. Цікаво зазначити, що цей загін переховувався в лісових землянках, «грабежів і нападів на місцевих мешканців не робив» [6, арк. 3 зв.]. Загоном Волоха «Чорна сотня», що діяв у січні 1921 року в районі Куп'янська, були здійснені терористичні акції проти місцевих радянсько-партійних функціонерів. Зокрема, був убитий завідувач волосної інспекції Борзико [6, арк. 13]. У Куп'янському повіті за 6 місяців повстанцями було вбито 67 комуністів, а 6 партійних осередків розпалися [7, арк. 4].

Повстанським загоном Каменєва (Сахарова) чисельністю 150 осіб у січні 1921 року в районі південно-західніше Куп'янська було вбито 23 осіб – комуністів, працівників наркомпроду, міліціонерів, поштово-телеграфних чиновників, конторщиків. «Усі вбиті зарубані по-звірячому шашками», – йдеться у документі, направленому чекістами у Харків [6, арк. 13]. Згідно з відомостями ХГЧК у Богодухівському повіті станом на травень 1921 року оперував збройний загін (600 осіб) отамана Кожі, що мав 14 тачанок. У джерелах зазначається, що загін тероризував населення, утім кого саме не зрозуміло [6, арк. 72]. У

Лебединському повіті діяв загін Шпетенка «петлюрівського забарвлення», учасники якого переслідували «комуністів і великоросів» [6, арк. 3 зв.].

Для боротьби з повстанським рухом радянсько-більшовицький режим вживав надзвичайно жорстокі каральні заходи. Приміром 14 вересня 1920 року голова РНК УСРР Х. Раковський у зверненні оголосив, що «...1) кожний захоплений бандит буде розстрілюватися на місці як ворог робітничо-селянської влади; 2) близькі родичі бандита беруться заручниками і відправляються до концтабору, майно бандитів і їхніх близьких родичів конфісковується на користь... бідноти; 3) села, що надають сприяння бандитам... продовольство, коней, підводи та поповнення піддаються блокаді; карами є: контрибуція, конфіскація майна куркулів, обстріл поселень та їх повне знищення». Губернським нарадам по боротьбі з бандитизмом, до складу якого поряд з головою губвиконкому (або ревкому), губвоенкомом входив також і голова губчека, доручалося скласти списки сіл, що були «бандитськими вогнищами» і вжити до них зазначені міри покарання. Передбачалося взяття у заручники селян з числа «куркулів», а також «підозрілих у співучасті або співчутті бандитам» [8, арк. 16 зв., 17].

Як бачимо, керівник радянського уряду УСРР запропонував діяти так, наче мова йшла про чужу, а не власну країну. Постановою РНК УСРР від 29 січня 1921 року «Про заходи по боротьбі з бандитизмом» було визначено: «Фронт війни з бандитизмом» оголошувався «фронтом такої ж державної важливості, яким був фронт по боротьбі з білогвардійськими генералами...» [20, с. 41].

Виконання багатьох, якщо не більшості рішень влади в цій царині покладалося на органи ЧК–ДПУ. Вони розгорнули різну за формами та напрямками діяльність, спрямовану на придушення повстанського руху. Вже на початку 1921 року в структурі ХГЧК при секретному відділі був організований підвідділ по боротьбі з бандитизмом. Ця структура працювала у повному контакті з військовим командуванням і виконувала його завдання по агентурній роботі. Підвідділом були направлені 3 групи зі спеціальними завданнями у Валківський, Куп'янський та Богодухівський повіти [9, арк. 15 зв.].

Важливу функцію відігравав розвідувально-інформаційний апарат чекістів. Без його розвідувальних даних про чисельність, озброєння, бази та місця дислокації повстанців військово командування не могло б успішно проводити широкомасштабні винищувальні операції проти різних, добре озброєних повстанських формувань. Ще з січня 1921 року замість повітових політбюро (чекістська структура, що функціонувала у повітах) було створено «Харківську повітову інформацію», що діяла при Харківській повітській міліції, але виконувала функції місцевого розвідувально-інформаційного апарату ХГЧК. Проте ще досить тривалий час у повітах продовжували функціонувати й начебто «ліквідовані» повітові політбюро, які з жовтня 1921 року стали самостійними відділами повітових виконкомів [10, арк. 13, 13 зв.; 9, арк. 27, 28, 30].

Так, у Богодухівському повіті (завідувач Ф. Скорик) місцеве політбюро лише за вересень 1921 року завербувало 17, а всього – 107 освідомлювачів [9, арк. 28].

Політбюро Вовчанського повіту (завідувач Дегтярьов) мало у своєму розпорядженні 20 таємних співробітників (з яких – 2 розвідники), 206 освідомлювачів та одну конспіративну квартиру, а в Зміївському повіті місцеве політбюро (завідувач – Колосов) нараховувало 11 таємних співробітників і 77 освідомлювачів [9, арк. 28].

До того ж, особливий відділ при ХГЧК, що обслуговував військові частини та установи, що дислокувалися у Харківській губернії, мав штат із 76 співробітників, 365 завербованих освідомлювачів, а також 106 таємних співробітників [9, арк. 78]. При цьому більшість сексотів діяла у Харкові.

Отже, органи ХГЧК вже на початку 1920-х років мали досить потужний і розгалужений розвідувально-інформаційний апарат, потенціал якого активно використовувався у збройній боротьбі проти повстанського руху в губернії.

У боротьбі з повстанським рухом роль місцевих органів державної безпеки постійно зростала. Так, згідно з інструкцією, затвердженою 2 квітня 1921 року головою уряду УСРР Х. Раковським, заступником наркому НКВС О. Сербиченко і головою ВУЧК В. Манцевим, усі операції по ліквідації дрібних «банд» міліція повинна була здійснювати «обов'язково з відома і під керівництвом місцевих органів ЧК» [22, с. 102]. Згідно з наказом Реввійськради і ДПУ СРСР від 15 квітня 1923 року боротьба з «бандитизмом» була цілком покладена на війська ДПУ і міліцію [22, с. 102]. Нарешті 9 травня 1924 року ЦК РКП(б) та президія ЦВК СРСР ухвалили пропозицію Ф. Держинського і поклали на органи ОДПУ та його місцеві відділи керівництво боротьбою з «бандитизмом», оперативно підпорядкувавши їм міліцію та карний розшук [29, с. 260]. Значно розширилися і повноваження органів ДПУ у боротьбі з «бандитизмом» та іншими контрреволюційними злочинами [20, с. 479].

Створені з метою об'єднання дій військової і цивільної влади у боротьбі з повстанським рухом губернські та повітові наради по боротьбі з бандитизмом, до складу яких обов'язково входили представники від губчека та їх місцевих органів – повітових політбюро, були наділені надзвичайно широкими повноваженнями. Цей орган також мав право створювати революційні трійки, до складу яких уходили чекісти з правами революційних трибуналів при військових загонах, що протидіяли «бандитизму» [28, с. 91]. Їм були надані широкі права (брати заручників, допитувати захоплених полонених, розстрілювати на місці взятих у полон «бандитів» і т. д.) [22, с. 103].

Діяльність «трійок» нерідко супроводжувалася відвертим свавіллям та жорстокістю щодо місцевого населення. За інформацією бюлетеня секретно-політичного відділу РНК УСРР (липень 1921 року) «...нарадою застосовувалися круті заходи по відношенню до селян, які приховували бандитів... На місцях... доводилося скликати сход, обирати 5 куркулів або підозрілих осіб і перед усім сходом рубати їх шашками. Такі заходи діяли на селян і змушували їх виявляти бандитів» [23, с. 5]. Лише за період з квітня по 1 червня 1921 року Ізюмсько-Слов'янська нарада по боротьбі з бандитизмом арештувала 1301 «бандита», було

вбито та розстріляно 999 «бандитів», 58 – взято в заручники, конфісковано майно в 35 куркулів. Були випадки спалювання хат у «бандитських елементів». «Практикуються такі заходи як розстріл куркулів на очах у населення», – читаємо в одному з документів [11, арк. 53].

Нерідко саме на чекістів покладался обов'язок виконувати вироки надзвичайних органів про розстріл. Так, на засіданні «повітової п'ятірки з ліквідації у с. Миколаївці наслідків махновщини та відновлення революційного порядку» 29 січня 1921 року було ухвалено розстріляти І. Скорика за участь у грабежі волосного амбару, а його сина відправити до концтабору на 1 рік. Ще одного селянина (Є. Демиденка) також ув'язнили на 1 рік до концтабору. Виконання вироку про розстріл доручили співробітникам і командирі загону ХГЧК [12, арк. 11, 11 зв.]. Інколи жорстокість тих, хто придушував селянські виступи настільки виходила за межі «революційної законності», що влада була змушена вживати заходів. Так, 21 червня 1921 року Харківська губнарада ухвалила рішення: «Доручити губчека в терміновому порядку здійснити слідство над загonom Охтирського політбюро у зв'язку з неприпустимою поведінкою щодо місцевого населення» [12, арк. 14 зв.].

На Харківщині про масштаби репресій проти противників більшовицького режиму свідчать такі дані: за період з 1 січня до 1 квітня 1921 року ХГЧК заарештувала 988 осіб, з яких 67 – «за контрреволюційні злочини». Із цієї кількості 605 осіб було звільнено (з них 249 осіб – умовно). 120 осіб було ув'язнено в концтаборі (із них 29 – за бандитизм (24,1%), 20 (16,7%) – за контрреволюційні злочини). Було розстріляно 52 особи, із яких 33 (63,5%) – за бандитизм, 2 (3,8%) – за контрреволюційні злочини [9, арк. 62–64].

Під час боротьби з дрібними загонами повстанців (після розгрому Червоною армією великих з'єднань) значно зросла роль ВУЧК-ДПУ. Так, якщо в липні 1921 року частини Червоної армії здійснили 48% операцій проти «банд» повстанців, а на війська ВУЧК припадало 22,3%, то вже у жовтні на Червону армію та війська ВУЧК припадала однакова кількість операцій (по 42%) [22, с. 102]. Вже у першій половині 1922 року кількість органів ДПУ у ліквідації «банд» зростає до 95% [5, с. 326].

Про масштаби запеклої боротьби з повстанцями свідчить той факт, що за весь 1921 рік по УСРР чекістами було зареєстровано 1376 нападів збройних груп на населені пункти, 259 нападів на органи влади, 342 – на продовольчі та промислові установи та об'єднання, у тому числі у Харківській губернії за час з 1 червня по 1 грудня – 39. Лише за першу половину 1921 року у боротьбі проти повстанців загинуло 1,5 тис. осіб, зокрема 686 червоноармійців, 9 командирів, 108 міліціонерів, понад 100 радянських службовців і т. д. За весь 1921 рік було зафіксовано 3785 вбитих, 745 поранених і 1475 полонених повстанців [2, с. 90, 96, 98-99].

У 1921 році, в Харківській губернії були фізично знищені отамани Шатравка у Валківському та Скрипало у Лебединському повітах, ліквідовані повстанські

загони отамана Колодія у Куп'янському повіті, матроса Білецького, Гайворонського, Кучми, Чапила-Ратченка [23, с. 5]. 14 липня 1921 року неподалік від Зміїва було розгромлено загін Карасенка – 50 повстанців зарубали в бою, 13 – вдалося втекти. Чекісти захопили 3 кулемети, 14 коней тощо [11, арк. 55].

Загін Ситника, що діяв у Богодухівському районі, був розбитий чекістами у травні 1922 року, а сам він відстрілювався цілу добу і був убитий співробітниками ХГЧК. Чекісти захопили трофеї: 6 гвинтівок, 6 револьверів і 100 пудів солі. 1 травня 1922 року була ліквідована «банда» Борисенка, яка складалася з 40 осіб. Самому ж Борисенку вдалося втекти у Полтавську губернію. В Ізюмському повіті заарештували групу «бандитів» Архипа Довгопола [13, арк. 94 зв., 95].

За період з 1 лютого по 1 травня 1923 року війська Червоної армії та органи ДПУ УСРР разом провели 91 операцію (з них ДПУ – 83 самостійних операції) по знищенню повстанських сил. Повстанці за цей період здійснили 165 нападів на населені пункти, органи влади, промислові об'єкти та потяги. Утрати повстанців – 50 отаманів і 608 рядових бійців, а втрати радянської сторони – 121 загиблий і 43 поранених, серед них – 4 вбитих, 1 поранений міліціонер, 2 вбитих і поранених співробітники ДПУ [2, с. 105].

У Харківській губернії, згідно зі звітом Харківського губернського ДПУ за період з 1 жовтня 1922 року по 1 жовтня 1923 року, губвідділом ДПУ здійснювалася робота по розкриттю та ліквідації «петлюрівських» підпільних організацій. Йшла боротьба з 9 «бандами», що оперували в губернії, а також з 2 «петлюрівськими бандами» [26, с. 251]. Протягом року по Харківській губернії було репресовано 349 «бандитів», серед них убито – 26 осіб. Втрати загонів ДПУ – 2 вбитих та 1 поранений. Кількість захопленої у повстанців зброї – 450 одиниць [26, с. 251].

Жорстокий терор, репресії, в умовах заміни політики воєнного комунізму непом та широкомасштабного голоду 1921 – 1923 років обумовили суттєвий спад селянського повстанського та опозиційного руху. У зведеннях органів ДПУ Харківщини (1923 – 1924 роки), що надходили з різних місць губернії, часто повідомлялося, що «політичного бандитизму» (тобто повстанських загонів) у повітах немає [14, арк. 3, 7; 15, арк. 11, 14 зв.; 16, арк. 3; 17, арк. 7; 18, арк. 19 зв.].

Таким чином, представлений матеріал дозволяє зробити висновок, що у боротьбі з селянським повстанським рухом у першій половині 1920-х років органам державної безпеки належала провідна роль. Органи ЧК–ДПУ Харківщини розгорнули у цьому напрямі широкомасштабну активність, використовуючи різноманітні форми і методи репресивної діяльності. У боротьбі проти повстанського руху широко застосовувався розвідувально-інформаційний апарат ЧК–ДПУ, проникнення його агентів до складу повстанських загонів і угруповань з метою розкладання їх зсередини, знищення та арешту найактивніших діячів і керівників збройних формувань. Військові підрозділи органів державної безпеки брали безпосередню участь у бойових діях проти повстанських формувань (переважно дрібних), здійснювали у складі різних антиповстанських сил (частин

особливого призначення, військових підрозділів і т. д.) бойові операції проти озброєних антибільшовицьких загонів та каральні акції проти мирного населення районів, оголошених «бандитськими місцевостями». Представники ЧК–ДПУ входили до складу надзвичайних структур – губернських і повітових постійних нарад по боротьбі з бандитизмом, «надзвичайних трійок», що здійснювали широкомасштабний терор проти представників різних груп і течій національної антибільшовицької опозиції, чинили розправу над учасниками повстанського руху, а також над тими, хто йому співчував.

Список використаних джерел

1. Архірейський Д. Антирадянська національна опозиція в УСРР в 1920-ті рр. : погляд на проблему крізь архівні джерела [Текст] / Д. Архірейський, В. Ченцов // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 2000. – № 2/4. – С. 16–54.
2. Архірейський Д. Влада і селянство в Україні у 20-ті роки [Текст] // Д. Архірейський, В. Ченцов // З архівів ВУЧК – ДПУ – НКВД – КГБ. – 1999. – № 1/2. – С. 87–127.
3. Архірейський Д. Упокорення селянства [Текст] / Д. Архірейський, В. Ченцов // Історія України: маловідомі імена, події, факти : [зб. ст.]. – Вип. 2. – К. : Рідний край, 1997. – С. 246–266.
4. Ганжа О. І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРС [Текст] / О. І. Ганжа. – К. : Інститут історії України, 1996. – 42 с.
5. ГПУ УССР. Отчет о полугодичной деятельности (январь – июнь 1922 года) [Текст] // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 1997. – № 1/2. – С. 317–383.
6. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. Р. – 203. – Оп. 1. – Спр. 328.
7. ДАХО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 369.
8. ДАХО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 59.
9. ДАХО. – Ф. Р. – 203. – Оп. 1. – Спр. 290.
10. ДАХО. – Ф. Р. – 878. – Оп. 1. – Спр. 58.
11. ДАХО. – Ф. Р. – 203. – Оп. 1. – Спр. 386.
12. ДАХО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 542.
13. ДАХО. – Ф. Р. – 203. – Оп. 1. – Спр. 794
14. ДАХО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 1126
15. ДАХО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 911.
16. ДАХО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 915.
17. ДАХО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 1181
18. ДАХО. – Ф. Р. – 203. – Оп. 1. – Спр. 627.
19. Золотарьов В. ЧК – ДПУ – НКВС на Харківщині: люди та долі (1919 – 1941) [Текст] / В. Золотарьов. – Х. : Фоліо, 2003. – 477 с.
20. Зібрання узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України [Текст]. – Х. : Літо-друкарня Книгоспілки, 1921 – 1923. – 1147 с.

21. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928) [Текст] / С. Кульчицький. – К.: Основи, 1996. – 397 с.
22. Кучер О. О. Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні в 1921 – 1923 рр. [Текст] / О. О. Кучер. – Х.: Вид-во ХДУ, 1971. – 171 с.
23. Лапчинська Н. Політичні репресії на Харківщині в 1921 – першій половині 1934 року [Текст] / Н. Лапчинська, В. Золотарьов // Реабілітовані історією: Харківська область. Кн. 1. Ч. 2. – К.; Х.: Оригінал, 2008. – С. 5–68.
24. Ленін В. І. Повне зібрання творів [Текст]: в 55 т.: пер. з рос. / В. І. Ленін. – Т. 43. – К.: Політвидав України, 1974. – 596 с.
25. Мотенко Я. В. Селянський повстанський рух в Харківській губернії (1921 р.) [Текст] / Я. В. Мотенко // Вісник «НТУ» «ХПІ». Актуальні проблеми історії України: зб. наук. пр. – 2008. – №37. – С. 15–19.
26. Отчет Харьковского губисполкома 8-му губернскому съезду Советов. 1 окт. 1922 г. – 1 окт. 1923 г. [Текст]. – Х.: Изд-во губисполкома, 1923. – 353 с.
27. Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині. Т. 1. [Текст] / автор-упоряд. Г. М. Іванущенко. – Суми: ФОП Наталуха А. С., 2011. – 340 с.
28. Сборник постановлений и распоряжений ВУЦИК 5-го созыва [Текст]. – Вып. 1. – Х., 1921. – 274 с.
29. Феликс Эдмундович Дзержинский: Биография [Текст]. – М.: Политиздат, 1983. – 494 с.
30. Фрунзе М. В. Единая военная доктрина и Красная Армия [Текст] / М. В. Фрунзе // Армия и революция. – 1921. – №1. – С. 34–40.

В. П. Скрипчук

ЧК–ГПУ ХАРЬКОВЩИНЫ В ПОДАВЛЕНИИ ПОВСТАНЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ НЭПА (1921 – 1923)

Статья посвящена интересной и недостаточно исследованной в исторической литературе проблеме – участию органов государственной безопасности Харьковщины в подавлении повстанческого движения в первые годы осуществления в Украине новой экономической политики.

В работе проанализирована историография названной проблематики, сделан вывод о фрагментарном изучении данной темы историками. Источниковая база представленной статьи, на наш взгляд, достаточно репрезентативна, достоверна и вполне достаточна для раскрытия поставленной цели в работе. Особую ценность представляют архивные документы и материалы, позволяющие пролить свет на ранее не известные аспекты карательно-репрессивной деятельности органов ЧК–ДПУ Харьковщины, направленной на борьбу с повстанческим движением.

В центре внимания – масштабы и развитие повстанческого движения, а также места и роли органов государственной безопасности в подавлении антисоветского оппозиционного движения сопротивления. Исследуются формы и методы карательно-репрессивной деятельности и местных органов ЧК–ГПУ, показано участие чекистских формирований подразделений и структур в

вооружённой борьбе с повстанческими отрядами, расправе над активными участниками повстанческого движения против тоталитарно-большевистского режима.

Ключевые слова: НЕП, органы государственной безопасности, ЧК, ГПУ, ХГЧК, повстанческое движение, карательно-репрессивная деятельность, вооружённая оппозиция, тоталитарная большевистская власть.

V. P. Skripchuk

THE ROLE OF THE KHARKIV REGION CHEKA – GPU IN SUPPRESSING THE INSURGENCY IN THE FIRST YEARS OF THE NEP (1921 - 1923)

Article focuses on an interesting and under-investigated in the historical literature of the problem – the fate of the state security bodies of Kharkov region in the suppression of the rebel movement in the first years of implementation in Ukraine of the new economic policy of the NEP. The paper analyzed the names of historiography perspective, concluded still fragmentary historians studying this topic. The sources Base article sufficiently representative, reliable and quite sufficient for the disclosure of the objective in use. Especially valuable are the archival documents and materials that help to shed light on previously unknown aspects of the punitive and repressive activities of the Cheka – GPU Kharkov, aimed at combating the insurgency.

The focus of the article by the author revealed the scale and development of the rebel movement in the early 1920s that covered all districts of Kharkov province. Here, only in 1921, it operated 46 rebel groups with the number of participants more than 3,400 people. Of these 21 units were supporters of the Makhnovist movement, and 25 - it is the supporters of the Ukrainian People's Republic. The article focuses on the place and role of state security forces in the suppression of anti-Soviet opposition resistance movement. We study the forms and methods of punitive and repressive activities and local Cheka, GPU, their intelligence and information of news operation in the rebel ranks and among the peasantry. The participation of the Chekist forces units and structures in the armed struggle against the rebel troops, the massacre of the active participants in the insurgency.

Reasonable conclusion is the article concludes that in the struggle with the peasant rebel movement in Kharkov province in the early years of the NEP in national security played a leading role. Themselves bodies of the Cheka – GPU were at the forefront of the fight against the insurgency, and methods of punitive and repressive activities were able to crush the armed opposition to the totalitarian Bolshevik regime in the early 1920s.

Keywords: NEP, the public security organs, the Cheka, GPU, insurgency, punitive and repressive activities, the armed opposition, the Bolshevik totalitarian regime.

Надійшла до редакції 18 лютого 2016 року

* * *